

JINAYAT HUQIQINDA TÁKIRARLAP JINAYAT ISLEW TÚSINIGI

Z.R.Allamberganova

Berdaq atındağı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti

Yuridika fakulteti studenti

Annotaciya: Bul maqalada tákirarlap jinayat islew túsinigi, usılları hám tákirarlap jinayat islegenlik ushın tiykarları, sonday-aq alımlardıń tákirarlap jinayat islegenlik ushın jaza tayınlaw boyınsha teoriyalıq kózqarasları bayan etilgen.

Gilt sózler: Bir neshe jinayat formaları, tákirarlap jinayat islew, jinayattı tákirarlap islew shártleri, juwapkerlik, jaza sháraları

Óárezsizlik jıllarında Ózbekstanda huqıq buzıwshılıqlardıń aldın alıw hám jinayatqa qarsı gúresiw boyınsha keń kólemlı ilajlar ámelge asırıldı, bul bolsa huqıq - tártipti támiyinlewde unamlı nátiyjelerge erisiw, mámlekette jinayat penen baylanıslı jaǵdaydı sezilerli dárejede jaqsılaw imkaniyatın berdi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev 2017-jıl 19-sentyabr kúni Nyu-York qalasında Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 72-sessiyasında: «Jámiyetimizde siyasiy belsendilik artıp barmaqta, barlıq tarawlarda tereń reformalar ámelge asırılmaqta. Bunnan gózlenegen maqset – «Insan mápleri hár nárseden ústin» degen ápiwayı anıq-aydın principi ámelge asırıw (ústin) áhmiyetke iye bolǵan demokratiyalıq mámleket hám ádalatlı jámiyetti qurıwdan ibarat» [2] – dep atap ótken edi.

Ózbekistan Respublikasınıń jańa jinayat kodeksinde tákirar jinayat islew túsinigi jańasha mazmunda berilip, aldınǵı túsinikten yuridikalıq mazmunı jaqtan ózgeshelenedi. Áwele sonı atap ótiw kerek, jinayat kodeksiniń Ulıwma bóliminde tákirarlap jinayat islew, jinayat islew túsinikleriniń beriliwi úlken áhmiyetke iye bolıp, Jinayat Kodeksiniń Arnawlı bóliminiń barlıq statyaları ushın birden-bir bolǵan tákirarlap jinayat islew túsinigi berildi.[3]

Tákirarlap jınayat islew degende, bir túrdegi jınayattı ekinshi, úshinshi hám bir neshe ret islew túsiniledi. Buǵan jınayat huqıqınıń teoriyasında hár qıylı pikirler bildirilgen. Sonıń ishinde, I.I. Gorelik «Úshinshi ret emes, al ekinshi ret jınayat isleniwın tákirarlap jınayat islew dep esaplaw kerek»,– degen pikirdi bildirgen.[4] I.I.Goreliktiń pikirinshe, bir qıylı jınayat úshinshi ret islengende tákirarlap islemewge alıp keledi. Tákirarlap jınayat islew mashqalasın izertlegen kópshilik alımlar ekinshi hám onnan keyingi jınayatlardı da tákirarlap jınayat islew, dep esaplaydı.

Bir neshe jınayatlardı degende, shaxstıń sud húkimi tiykarında anıqlanǵan eki yaki onnan da artıq jınayatlardı, olardıń birewi ushın sudlanǵanı yamasa sudlanbaǵanına qaramastan islewi túsiniledi. A.S.Yakubov hám B.Matlyubovlar «bir neshe jınayat» atamasınıń ornına «tákirarlap jınayat islew» yamasa «jınayat- lardıń tákirarlanıwı» atamaların qollanıw durıs boladı, dep esaplaydı.[3] Olardıń pikirinshe, bir neshe jınayatlardı ataması kútá kóp sanlı mánisti ańlatıp, bul atama muǵdar jaǵman «jınayatlardı» sózi menen birlikte qollanılganda anıq bolmaǵan muǵdardaǵı jınayatlardıń sanın ańlatadı. Bul institutta jınayatlardıń muǵdarlıq tárepleri bolıp, ol yuridikalıq áhmiyetke iye bolatuǵını belgili.

Jınayat Kodekisinde bir qansha jınayat islewdiń 3 forması ajratılǵan :

- 1) Tákirarlap jınayat islew (JK 32-statya)
- 2) Jınayatlardı jámi (JK 33-statya)
- 3) Retsidiv jınayat (JK 34-statya)

Jınayat Kodeksiniń 32-statyasında tákiraran jınayat islew haqqında ayılǵan bolıp ol jaǵdayda eki yamasa bir neshe jınayattı shaxs túrli waqıtlarda islegen, biraq olardıń biri ushın sudlanǵan bolmasa, tákirarlap jınayat islegen dep tabıladı. [1]

Jınayattı tákirarlap islegen dep esaplaw ushın tómendegi shártler bolıwı talap qılınadı: [10]

a) aldın islengen jınayat penen keyin islengen jınayat bir-birine áyne uqsas bolıp, kvalifikaciya etiw ushın zárúrli esaplanǵan belgileri hám birdey bolıwı, yaǵnıy áyne bir yamasa bir statyanıń bir bóliminde juwapkershilik belgilengen bolıwı kerek. Mısalı: shaxs aldın 169 - statyanıń 1- bóliminde názerde tutılǵan jınayattı islegen hám keyingi jınayattı da 169 -statyanıń 1-bóliminde kórsetilgen jınayat bolıwı kerek. Biraq

keyingi jinayatti takirarlap islegen dep esaplap, 169-statyanın 3-bólimi «a» bandi menen kvalifikasiya qılıp jaza 169-statyanın 1-bóliminde názerde tutılğan jinayat bolıp, keyingi jinayatti 169-ststyanın 2-bóliminde názerde tutılğan jinayat bolsa, qılmıs takirarlap islegen dep esaplanbaydı;

b) jinayat takirarlap islegen dep esaplanıwı ushın olar túrli waqıtlarda ámelge asırılğan hám jinayat quramın payda etiwı kerek. Nızam mazmunına kóre sonı da názerde tutıw kerek, eger shaxs aldın da Jinayat Kodeksi Arnawlı bólimi bir statyasınıń bir bólimindegi alternativ háreketlerden birin islep, keyingi háreketi de sol bólimniń basqa bándinde názerde tutılğan jinayatti islegen jaǵdayda da takirarlap jinayat islegen dep kvalifikasiya qılınıwı kerek.

v) Jinayatti takirarlap islegen dep esaplawdıń jáne bir shárti ayıpkerdiń islegen jinayatlarınıń birde-biri ushın ele sudlanbaǵan bolıwı esaplanadı. Shaxs jańa jinayat islegen waqıtta aldınǵı jinayatti ushın sudlanbaǵanlıq máselesin kórip shıǵıw áhmiyetli esaplanadı.

g) Jinayatti takirarlap islegen dep esaplaw ushın shaxs eki yamasa odan artıq jinayatti húkim shıǵarılǵa shekem islegen bolıwı kerek. Eger shaxs takirarlap jinayat qılğan dep esaplanıwı múmkin bolğan jinayatlardı islep, bul jinayatlardan birin húkim shıǵarǵanǵa shekem, ekinshisin bolsa húkim shıǵarǵannan keyin anıqlanǵan bolsa, takirarlap islegen dep esaplawǵa tiykar barma, degen soraw tuwıladı.

Takirarlap jinayat islew hám onı islegeni ushın juwapkershilik haqqındaǵı dáslepki derekler Rim huqıqında ushırasadı. Áyyemgi Franciya, Germaniya hám basqa da mámleketlerdiń nızamlarında da bunday maǵlıwmatlar bar. Katolik Shirkewi huqıqında bolsa takirarlanǵan jinayat «dúzelip, qayta ashılǵan hám jazılıwı kútá qıyın bolğan jaza» ǵa uqsatılğan. Musılman huqıqında da takirarlap jinayat islegeni ushın juwapkerlik haqqında maǵlıwmatlar bolıp, bunday háreketler islegenlerge awır jaza tayınlaw názerde tutılğan. Oǵan muwapıq, takirarlap jinayat islew degende, bir qılmıstı eki yamasa bir neshe ret islew túsiniłgen.[3]

Burıńǵı Awqam dáwirindegi Jinayat nızamshılıǵında da takirarlap jinayat islegeni ushın jaza sharaları belgilengen. 1926-jıldıǵı Ózbekstan Respublikası Jinayat kodeksiniń Arnawlı bólimi 36 ǵa jaqın statyalarında takirarlap jinayat islew, jinayatti

kvalifikatsiyalawshı belgisi sıpatında názerde tutılğan. 1959-jıldağı Jınayat kodeksiniń 125, 125, 126 hám 129-statyalarında názerde tutılğan tákırarlap jınayat islew degende, usı statyada yamasa bir qatar statyalarda názerde tutılğan jınayatlardıń birin, burın da islegen shaxs tárepinen islew háreketi túsiniwgen.[6] Mámleketimizde

1994-jıl da qabıl etilgen Jınayat kodeksi 32-statyası 1-bólimine muwapıq, «Jınayat kodeksiniń Arnawlı bóliminiń bir statyasında, bóliminde názerde tutılğan eki yamasa bir neshe jınayattı shaxs hár qıylı waqıtlarda islegen, biraq olardıń birewi ushın da sudlanğan bolmasa, tákırarlap jınayat islew, dep tabıladı. Bul jerde shaxs tárepinen hár qıylı waqıtlarda bir qıylı jınayatlardıń islegenin túsiniw gerek. Tákırarlap jınayat islew tek shaxstıń bunday jınayat túrin júzege keltirgen, huqıqıy mániske iye bolğan bir de jınayat ushın jazadıǵa húkim etilmegen jaǵdaylarda júzege keledi.

Sh.Rajabov tárepinen alıp barılğan izertlewlerde 1215 shaxstıń islegen jınayattı boyınsha ótkerilgen tekseriwler sonı kórsetedi, tek 52 ret jınayatqa qastıyanlıq bolğan hám bir rette jınayatqa tayarlıq kórgeni ushın juwapkershilikke tartıw jaǵdayları anıqlanbaǵan. AQSh, Angliya, Franciya usáǵan rawajlanǵan mámleketlerdiń jınayat nızamlarında jınayatqa tayarlıq kórgeni ushın jınayıy juwapkershilik belgilenbegen. Shaxstıń islegen qılmısların tákırarlap islegen jınayat, dep tabıwdıń shártleriniń taǵı biri onıń tákırarlanǵan jınayatlardı quraytuǵın jınayıy qılmıslardıń birde-birewi ushın sudlanbaǵanlıǵı boladı.[3] Kópshilik avtorlar ekinshi jınayat ushın shaxs sudlanǵan yamasa sudlanbaǵanlıǵına qaramastan, tákırarlap islegen dep esaplaw gerek, dep tastıyıqlaydı.[5]

N.S.Tagancev jınayattıń tákırarlanıwın úsh shárt penen túsindiredi, yaǵnıy olardıń eń áhmiyetlisi aldınǵı jınayattı ushın jazanı ótegeni, al ekinshisi aldınǵı hám keyingi jınayattar arasındaqı belgili bir baylanıslıq (arnawlı recidiv) hám úshinshisi aldınǵı jınayattı ushın jazanı ótegen waqıt penen jańadan islegen jınayat arasında belgili bir waqıttıń ótkenligi.[7]

Tap usınday kózqarastı professor A.M.Yakovlevte maqullap, tek aldınǵı jınayattı ushın sudlanǵanınan keyin, jańa jınayat islewdi tákırarlap jınayat islew, dep esaplaydı. [8].

Ózbekstan Respublikasında dizimge alıńǵan jinayatlar arasınan 2021-jıldıń yanvar-sentyabr aylarındaǵı statistikaǵa tayanatuǵın bolsaq, jurtımızda aldın jinayat islegen 5495 shaxstıń 99 ı tákirarlap oǵada awır jinayat islegeni, 400 shaxs úsh hám onnan artıq márte jinayat islegen, 186 sı topar bolıp jinayat islegen.

Juwmaqlap aytqanda, tákirarlap jinayat islew degende, bir túrdegi jinayattı ekinshi, úshinshi hám bir neshe ret islew túsiniledi. Jinayattı tákirarlap islegen dep esaplaw ushın bolsa arawlı belgilengen shártler bolıwı talap qılınadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinayat Kodeksi
2. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev 2017-jil 19-sentyabr kúni Nyu-York qalasında Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 72-sessiyası
3. B.J.Matmurotov, M.H.Rustamboyev h.tb Jinayat huquqi (ulıwma bólim) sabaqlıq — Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2019-jil,]
4. B. Matlyubov A. S. Yakubov " Sovokupnost prestupleniy i ee vidi"
5. Уголовное право Izd MGU 1998 y
6. Uz. SSR Jinoyat kodeksiga sharhlar T.1998
7. Tkachenko M.I Mnojestvennost prestupleniy i ee formi po uglovnomu pravdu. Kazen 1982
8. Yakublev. Sovokupnost prestupleniy M 1960
9. Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 2. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018.
10. <https://www.elib.buxdu.uz/>